

Recension

Feminism

Lena Gemzöe

Bilda förlag 2002. 192 s. ISBN 91-574-5935-5

Lena Gemzöe är forskare vid Centrum för kvinnoforskning, Stockholms universitet. Hennes bok *Feminism* är den tredje boken i bokförlaget Bildas serie om politiska 'ismer'. I serien har tidigare *Konservatism* av Torbjörn Tännsjö och *Socialism* av Mats Wingborg utgivits.

På förlagets hemsida förklarar huvudredaktören, Tomas Lappalainen, att avsikten med bokserien är inte "att på något sätt döma i ideologiska frågor. De olika politiska ideologierna ska behandlas med respekt, med siktet inställt på att vaska fram det klokaste de har att säga oss just nu i början av 2000-talet." Dock "är ambitionen med bokserien Bildas Ismer också att belysa de olika ideologierna i ett kritiskt ljus. (...) Den som skrivit boken ska inte dömande tala om för läsaren vad det är för fel på en viss ideologi, snarare prövande lägga fram sitt förslag till kritik i en anda av dialog med läsaren, som själv drar egna slutsatser på samma sätt som den som skrivit. Den enklare typen av ofta aggressiv propaganda som genomströmmar mycket av politiken så som den framskymtar i massmedierna är främmande för bokserien."

"Ingenting är längre självklart", enligt Lappalainen, och därför bör vi "tänka efter".

I syfte att få läsaren att tänka efter vad gäller 'feminismen' som politisk -ism försöker Gemzöe ta ett helhetsgrepp på tanketraditionens många vinklar och vrår på blygsamma 192 sidor. Gemzöe vill dels redovisa feminismens många olika idéer på ett lättfattligt sätt, dels påvisa hur dessa är kopplade till varandra (med de politiska grundtankarna som gemensam bas) och påvisa hur resonemangen är relevanta för aktuell svensk och internationell politik. Detta kan tveklöst ses som ett tämligen ambitiöst projekt, som lätt kan misslyckas med tanke på feminismens många varianter, spännvidd och innehållsrikedom. Den påtagliga risken är att en sådan

bok blir för omfattande och intetsägande. *Feminism* är en omfattande bok, och den är tämligen ytlig; Gemzöe går snabbt igenom en mängd teorier, kritik och motkritik, och gräver aldrig ner sig i något speciellt resonemang. Många komplexa tankegångar avhandlas i ett fåtal stycken, eller på några sidor. Men boken är föga intetsägande. Syftet är uppenbarligen inte att detaljerat redogöra, kritisera och försvara feminismens många idéer, utan snarare att försöka greppa feminismen som helhet på ett lättfattligt sätt för en bred publik. Detta är nog så svårt, och Gemzöe lyckas mycket bra. Önskar läsaren bättre förstå och fördjupa sig i någon tankegång som presenteras går detta utmärkt, eftersom det finns gott om referenser i boken.

I det första kapitlet (*Inledning – definitioner av feminism*) inleder Gemzöe med att notera att begreppet 'feminism' har blivit positivt värdeladdat i dagens politiska klimat i Sverige. Många politiska partier vill vara 'feministiska', och Göran Persson är sedan hösten 2000 uttalad feminist. Denna utveckling kan ses som en seger för feminismen, men den innebär även vissa risker, eftersom den kan "medföra en urvattning av ordet feminism i stället för en radikaliserings av politiken i feministisk riktning" (s. 11). Gemzöe vill därför försöka utreda vad 'feminism' mer specifikt kan innebära, vad en 'feminist' egentligen står för politiskt – i en djupare mening än att man till vardags helt enkelt anser att kvinnor i allmänhet borde ha det bättre. Som utgångspunkt för analysen använder sig Gemzöe av något hon kallar för "ordboksdefinitionen", som kort säger att "en feminist är en person som anser 1) att kvinnor är underordnade män och 2) att detta förhållande bör ändras" (s. 13).

Ordboksdefinitionen medger uppenbarligen en mängd tolkningar, och olika tanketraditioner genom tiderna har gett olika förslag på vad de två leden i definitionen egentligen innefattar. Innan Gemzöe kommer till dessa diskuterar hon kortfattat några argument som hävdar att kvinnor *inte* är underordnade män, det vill säga att definitionens första påstående är felaktigt. Dessa avskriver hon dock genom att "beskriva fyra sfärer av samhällsliv i dagens Sverige där ojämlikheten mellan könen är synlig" (s. 16). Enligt Gemzöe råder det ingen tvekan om att kvinnor underordnade i den "politiskt/ekonomiska sfären" (s. 16), "familjesfären" (s. 17), en sfär som innebär "en kulturell nedvärdering av kvinnor" (s. 18), och en sfär som innefattar "våld mot kvinnor och sexuellt utnyttjande av kvinnor" (s. 19). I diskussionerna kring förtrycket inom dessa sfärer kunde Gemzöe uppenbarligen ha fastnat, men för att komma någon vart fastslår hon helt enkelt att det råder ojämlikhet mellan könen; håller man inte med om det så kan man åtminstone inte kalla sig 'feminist'. Utifrån dessa konstateranden kommer Gemzöe till frågeställningarna om varför det förhåller

sig på det viset, och vad man ska göra åt det. Dessa har länge diskuterats, och Gemzöe leder läsaren till vad hon anser är fyra övergripande politiska traditioner vad gäller dessa frågor.

Dessa redogör och diskuterar Gemzöe i det andra kapitlet (*Fyra matriarker: Liberalfeminism, radikalfeminism, marxism/socialistisk feminism och socialistisk radikalfeminism*) som utgör bokens längsta avdelning. Redogörelserna för de olika ideologiernas historiska bakgrunder, innehåll och sammandrabbningar är klagörande och tydliga. Gemzöe lyckas enkelt förklara vad de olika traditionerna innebär, och även hur de hänger ihop utvecklingsmässigt.

Det finns dock vissa problem med hennes framställning. Den mest uppenbara är att den är lite *för* elegant. Ideologierna placeras i väl avgränsade fack, och förefaller på ett självklart sätt följa en slags historisk utvecklingslinje, som börjar med liberalfeminismen, och via radikalfeminismen och marxist-socialistfeminismen utvecklas till den socialistiska radikalfeminismen. Så självklar är knappast den historien. En risk med en sådan förenklad framställning är att skillnaderna mellan dessa ideologier hamnar i förgrunden framför deras gemensamma nämnare, vilket kan få konsekvensen att de som känner sig nöjda att 'välja sida' politiskt ältar samma gamla stötestenar fram och tillbaka. Detta öppnar knappast vägen för någon fruktsam diskussion mellan ideologierna, utan upprätthåller tanken att de ständigt kämpar *mot* varandra, i stället för *med*.

Men i enlighet med bokseriens ambition förefaller Gemzöe inte vilja döma dessa ideologier. Hon nöjer sig i stället med att referera deras utgångspunkter och argument, och vilka former av motkritik som framförts. Detta är dock inte riktigt sant, och det är ännu ett problem med hennes framställning. Vid en hastig genomläsning kan det förefalla vara så att Gemzöe neutralt besiktigar de olika ideologierna, men vid en närmare titt gör hon det i syfte att framhäva den socialistiska radikalfeminismen. Detta avslöjar sig dels genom hennes sätt att framställa ideologierna utvecklingsmässigt i det andra kapitlet, men tydligast i början av det tredje kapitlet (*Från patriarkat till genussystem*) där hon närmare försöker utreda skillnaderna och likheterna mellan de fyra "matriarkerna", samt påvisa hur de kompletterar varandra. Gemzöe använder sig av den inom feministisk teori klassiska uppdelningen mellan det 'offentliga' och 'privata', och hävdar att de liberala och marxist-socialistiska strömningarna koncentrerar sig på det offentliga (politik, ekonomi, arbete), och radikalfeminismen på det privata (sexualitet, identitet, kultur). Gemzöe menar att kontroversen mellan klass och kön inom det 'offentliga' utgör den centrala sammandrabbningen mellan liberal feminism och marxist-socialistisk feminism, och att radikalfeminismen uppmärk-

sammat den 'privata' sfärens problematik – men att den socialistiska radikalfeminismen erbjuder en form av syntes som effektivt ser till både det offentliga och privata, vilket visar sig i ljuset av hur denna tanke-tradition kan se till alla de fyra sfärer av förtryck (som diskuterades i det första kapitlet), och hur de hänger samman.

Att Gemzöe har ytterligare ett mål med *Feminism* utöver att berätta vad feminism *är*, nämligen även att argumentera för vad den *bör* vara, är naturligtvis acceptabelt. Men hon borde tydligare ha påpekat denna ståndpunkt, annars är risken överhängande att personer med annorlunda politiska åsikter avskriver boken som "propaganda", om än föga "aggressiv". Gemzöe är dessutom inte speciellt självkritiskt vad gäller sin egen position. Att feminismen bör bedrivas utifrån den socialistiska radikalfeminismens framställs snarare som självklart. Hon talar exempelvis om att denna ideologi i dagens läge helt enkelt kan kallas för "modern feminism, eftersom dessa idéer delas av de flesta" (s. 73). Detta är inte självklart.

I det tredje kapitlet kommer Gemzöe till begreppet 'genussystem'. Att enkelt förklara vad detta system innebär är uppenbarligen svårt, och detta är Gemzöe väl medveten om, eftersom begreppet kan ha en mängd olika betydelser beroende inte enbart på "teoretiska överväganden" utan även "språkliga" och "personliga" skäl, "tillhörighet till en viss akademisk miljö" eller "tycke och smak". Gemzöe undviker därför någon längre utläggning, utan försöker i stället fånga några centrala betydelser genom en redogörelse över Gayle Rubins teori om kvinnors sociala underordning som härletts ur Lévi-Strauss antropologi rörande arbetsuppdelningen mellan könen, och Freuds psykoanalytiska teorier. Gemzöe har naturligtvis helt rätt i att begreppet 'genussystem' är mångtydigt. Men trots detta hade det varit givande med en lite längre utläggning om de olika betydelserna. För liksom 'feminism' riskerar att bli ett urvattnat begrepp kan även 'genussystemet' bli det. Med tanke på hur centralt detta begrepp är för mycket feministisk teori vore det mycket olyckligt.

I det fjärde kapitlet (*Sexualitet, moderskap, omsorg och kvinnors arbete*) återvänder Gemzöe till några av radikalfeminismens centrala angreppspunkter. Gemzöe önskar påvisa hur radikalfeminismens teser, som huvudsakligen koncentrerar sig på det 'privata', dvs. kön och kropp, eller *reproduktionen*, har relevans för den offentliga, dvs. ekonomi och arbete, eller *produktionen*. Gemzöe redogör för kritiken mot pornografin och den heterosexuella normen, för att övergå till att tala om moderskapet, och Chodorow och Gilligans psyko-sociala utvecklingsteorier. Kontentan av resonemanget är att en syn på den kvinnliga sexualiteten och omsorgsarbetet (exempelvis moderskapet) som något privat, kan vara

en förklaring till att sådant arbete nedvärderas i det offentliga; delvis ses det inte som något av intresse för 'produktionen', utan som ett bihang, som paradoxalt är högst nödvändigt (Göran Persson uppmanade exempelvis kvinnorna i Sverige att 'ta sitt ansvar' och föda mer barn för samhällets bästa). Gemzöe binder ihop diskussionen med den under 90-talet brännande 'pig-debatten', och menar att "pigdebatten illustrerar tydligt hur *både* ett köns- och ett klassperspektiv är nödvändigt för att genomskåda de mekanismer som skapar ojämlikhet" (s. 113). Gemzöes slutsats är vid det här laget föga överraskande. Det konstateras att den socialistiska radikalfeminismen är det synsätt som bäst lämpar sig för att hantera dessa frågor konsekvent. Att bara ha ett klassperspektiv, eller ett köns- perspektiv, är enligt Gemzöe otillräckligt.

I det femte kapitlet (*Kunskap – att vidga det mänskliga*) kommer Gemzöe till den feministiska kritiken av 'vetenskap', som hävdar att manliga normer ensidigt genomsyrat många vetenskapliga discipliner, och huvudsakligen fokuserat på män och mäns aktiviteter i sina undersökningar. Vetenskapen är inte nödvändigtvis ett oskyldigt instrument som neutralt producerar universell kunskap. Feminismen har därför delvis till uppgift att "korrigera och komplettera konventionell [vetenskaplig] kunskap" (s. 118), inte enbart för att bättre förstå kvinnors aktiviteter, utan även för att balansera ett ojämnt maktförhållande. För kunskap innebär även makt, och den som således inte besitter, eller ens kan besitta, kunskap, förlorar även makt.

Att kunskap innebär makt är kanske något som inte behöver ifrågasättas, och inte heller att vetenskap huvudsakligen bedrivits av män genom tiderna. Men att vetenskapen för den sakens skull är ensidig och subjektiv till mäns fördel är naturligtvis kontroversiellt. Som exempel på hur detta kan vara fallet pekar Gemzöe ut Aristoteles explicita nedvärderingar av kvinnor i sina moralfilosofiska skrifter, Kants mer implicita nedvärderingar, och går sedan raskt vidare till att redogöra för några av de strategier feminismen tagit till för att möjliggöra kvinnlig vetenskap och kunskap. Detta är intressant läsning, men mycket av relevansen går förlorad genom att Gemzöe nöjer sig med att enbart ge Aristoteles och Kants moralfilosofier som exempel. Dessa är enkla att kritisera ur ett feministiskt perspektiv, eftersom de varit tämligen tydliga i sina åsikter om kvinnor, men 'vetenskap' är uppenbarligen något mer än dessa två herrars åsikter. Att dessa två filosofer skulle ha påverkat den moderna vetenskapens discipliner, och uppfattningar om vad som ska räknas som kunskap, i sådan grad att den blivit ensidigt 'könad' förefaller överdrivet. Här borde Gemzöe varit mer noggrann, och lite mer ingående diskuterat begrepp såsom 'vetenskap' och 'den vetenskapliga metoden', redogjort

för den feministiska kritiken av metoder och mål. Hennes allt för sparsmakade framställning trivialiserar olyckligtvis den feministiska vetenskapskritiken.

I det sjätte kapitlet (*Postmodernism, queer, och feministiska män*) tacklar Gemzöe feminismens förhållande till postmodernismen, så som den förknippas med Lyotard, Derrida, Foucault och Lacan. Frågan är om feminismen utgör en subjektiv ståndpunkt bland andra, som inte kan göra anspråk på att berätta något om verkligheten mer än ur ett speciellt perspektiv som inte nödvändigtvis har något tolkningsföreträde över andra. Denna möjliga relativism tacklar inte Gemzöe, vilket är förståeligt, eftersom det skulle kräva ytterligare ett par böcker. Hon koncentrerar sig i stället på det hon tycker är användbart ur postmodernismen, nämligen dekonstruktionen av könets natur, och kopplar det till den så kallade Queer-rörelsen. I slutet av detta kapitel kommer Gemzöe till en fråga som anats i bakgrunden av alla diskussioner, men inte tacklats. Vilken plats har egentligen *män* i det feministiska projektet? Svaret blir mycket kort. Inte mycket, förutom att "göra feminismen begriplig för andra män" (s. 146). Här uppenbarar sig dock en ständigt återkommande problematik inom feministisk teoribildning. Feminismen har antingen *inget* med män att göra, eller *allt* med män att göra. Eller något mitt i mellan. Gemzöe lämnar oss tyvärr ovetande vad gäller denna fråga.

I det sjunde kapitlet (*Etnicitet och kulturskillnad*) diskuterar Gemzöe hur begreppet kön och etnicitet är sammanvävda och skiljer sig åt. Gemzöe menar att ojämlikhet baserad på etnicitet förvisso kan förstås i likartade termer som könsrelaterad ojämlikhet, men att det samtidigt finns olikheter som inte kan bortses ifrån. Etnocentrism och androcentrism har likartade mekanismer, framförallt i hur 'den andre' uppfattas, studeras och värderas. Skall feminismen söka sig mot en *identitetspolitik*, och se till det som förenar alla kvinnor (oavsett etnicitet), och är det överhuvudtaget möjligt? Eller ska feminismen försöka motarbeta den 'essentialism' som ett sådant synsätt kanske kan ge upphov till, och argumentera för en *skillnadspolitik*, och betona de olikheter som trots allt kan finnas (som exempel ges de sociala, kulturella och erfarenhetsmässiga skillnader som existerar mellan svarta och vita kvinnor). Gemzöe försöker neutralisera dessa polemiska ståndpunkter, och använder som förslag en lösning på den diskussion som uppstod efter mordet på Fadime Sahindal. "Debattens kärna formulerades i frågan om Fadime mördades för att hon var kvinna, det första lägrets ståndpunkt, eller för att hon tillhörde en viss kultur, ståndpunkten i det andra lägret. Men svaret måste bli ett både och. Fadime mördades för att hon var kvinna *och* för att hon tillhörde en viss kultur" (s. 159).

I det sista kapitlet (*Feministisk utopi och vägen till lycka*) avser Gemzöe att binda ihop många av de trådar hon tagit upp, och presentera ”ett svar bland flera möjliga” (s. 161) hur feminismen kan gå tillväga för att praktiskt förändra det ojämlika samhället politiskt. Gemzöe menar att en gynocentrisk utgångspunkt är nödvändig, med fokus på kvinnor som grupp och deras grupperfarenheter. En sådan synvinkel menar Gemzöe skulle kunna tillföra politiken en ny dimension, och klarare se ”vilka värden som ytterst bör realiseras i det goda samhället” (s. 161).

Ur ett gynocentriskt perspektiv kan man se att kvinnor i dagens Sverige har förhållandevis mycket makt. Men man ser även en ”bekant genusdualism” (s. 162) – *inhållet* i vad kvinnor och män koncentrerar sig på politiskt är olika. Kvinnor i maktposition är fortfarande överrepresenterade vad gäller exempelvis omsorgsfrågor (det reproduktiva/privata området) och män vad gäller exempelvis ekonomi och försvarsfrågor (det produktiva/offentliga området). Och det reproduktiva områdets frågor är fortfarande undervärderade i jämförelse med den produktiva. Ekonomi och andra frågor som tillhör det produktiva området sätts först på agendan, omsorgsfrågor diskuteras om det finns tid.

Gemzöes utopiska förslag är att sätta ’reproduktionen före produktionen’, en tanke som föreslagits av den norska statsvetaren Beatrice Halsaa. ”Halsaa föreslår att en feministisk utopi måste utgå från reproduktionen för att organisera samhället. Produktionen ska på så vis underställas det som krävs för att reproduktion och omsorgsarbete ska fungera... Halsaa för fram en tanke som finns i mycket feministiskt strategitänkande, nämligen att män måste ta del i omsorgsarbetet. Hon ger exemplet att skrota försvaret, låta unga män i värnpliktsåldern ta hand om småbarnen i deras bostadsområde och låta ungdomar av båda könen göra samhällstjänst genom att ta hand om gamla och handikappade” (s. 163).

Tanken är att omsorgsarbetet ska ges sitt rättmätiga värde, dock utan att förhållandena på något vis skulle bli omvänt ojämlika, att ’mäns’ arbete i den produktiva sfären blir undervärderat. ’Kvinnan’ ska inte sättas som norm i det feministiskt utopiska samhället, snarare ska ”nya former för mänsklig gemenskap” (s. 165) skapas. Gemzöe talar om att de värden som förverkligas i ”det lilla livet” (s. 165) med gemenskap, vänskap och omsorg, kan och bör synliggöras, och vara öppna för alla (oavsett kön) att realisera, för att på så vis nå ”mänsklig blomstring” (s. 164). En möjlig effekt av detta, menar Gemzöe, är att den ’bekanta genusdualismen’ – att kvinnor bör ägna sig åt det privata, och män åt det offentliga – upplöses.

För att kunna nå denna utopi hävdar Gemzöe att feminismen bör ersätta frågan ”Vad är en kvinna?” med frågan ”Vad vill kvinnor politiskt?” (s. 171). Det utopiska tänkandet måste utgå från en form av identitets-

politik, och se till kvinnor som grupp, vad kvinnor (oavsett social situation, etnicitet, och så vidare) kan enas om. "Feminismen måste göra aktivt motstånd mot den individualism som är en förhärskande ideologi i västvärlden och sätta kvinnors kollektiva intressen i fokus" (s. 171). Enbart på så vis kan den "tystade rösten" höras, den som kvinnor har haft svårt att artikulera, den som talar om "hjärtats värden" i "det lilla livet", en röst som säger...

... säger vadå?

Det får vi aldrig riktigt reda på. Gemzöes utopiska tankar är förvisso tankeväckande, men det sista kapitlet blir ett anti-klimax. Hennes idéer är inte på något vis nya; de har hörts många gånger förut. Förhoppningen var att Gemzöe skulle komma med något nytt, men det gör hon dock inte. Diskussionen slutar där den beklagligt nog ofta slutar i feministiska diskussioner: med konstaterandet att det finns en tystad röst, som har mycket att säga, och bör höras – men vad rösten säger får vi aldrig riktigt reda på. Men det finns troligen en sådan röst, och vi hör den inte allt för ofta. Om det vore möjligt att tydligt höra vad den säger hade *Feminism* inte behövts skrivas. Rösten hade då kanske varit inlemmad i det politiska samtalet, och hörts som en bland många andra.

Feminism är en utmärkt bok. Överlag lyckas Gemzöe ro iland det ambitiösa projekt hon skyltar med, att ta ett helhetsgrepp på feminismens många vinklar och vrår. Boken är dessutom imponerande lättfattligt skriven, vilket tyvärr är ovanligt vad gäller litteratur om feminism, och kommer tveklöst att tjäna många syften. För intresserade som inte satt sig in i de feministiska idéerna är boken en utmärkt introduktion som mycket väl kan användas i undervisningssammanhang, med möjligheter till vidare fördjupningar i de många frågor som ställs. För de som anser sig vara insatta i de feministiska tankegångarna är boken en utmärkt skrift att ta till för att påminna sig om den innehållsrika helheten, något man tidvis bör göra för att inte tappa greppet i åsynen av alla detaljproblem som uppenbarar sig.

Boken bör dessutom sättas i händerna på alla dessa personer som vill vara 'feminister', men kanske inte riktigt vet vad de talar om. Som sagt, hösten 2000 sade sig Göran Persson vara 'feminist', och kanske visste han vad han talade om. Men om han inte gjorde det, utan slentrianmässigt slängde ur sig påståendet, borde han verkligen läsa denna bok. Kanske kommer han då lite närmare underfund med vad det var han egentligen menade, och kanske undviker vi att ordet urvattnas till att kravlöst betyda ingenting specifikt.